

University of Groningen

David en Saul in I Samuël 16 - II Samuël 5. Verhalen in politiek en religie

Lingen, Anton van der

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1983

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lingen, A. V. D. (1983). David en Saul in I Samuël 16 - II Samuël 5. Verhalen in politiek en religie. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

DEEL III SAMENVATTING

3. Opmerking vooraf

In dit laatste deel van onze studie wordt een summiere beschrijvende samenvatting gegeven van datgene wat door ons in de voorafgaande twee delen aan reconstructiewerk en doordenking is verricht. In de thans volgende paragrafen treft de lezer eerst de samenvatting in het Nederlands aan (3.1.) en vervolgens de samenvattingen in het Engels en het Frans (respectievelijk in 3.2. en 3.3.).

3.1. Samenvatting

In deze studie wordt de redactiegeschiedenis van het verhalencomplex in I Samuël 16 - II Samuël 5 gereconstrueerd (Deel I) en vervolgens aangegeven welke gevolgen deze reconstructie heeft voor het verstaan van bepaalde theologische noties in deze hoofdstukken (Deel II).

Het boek vangt aan met een behandeling van de bestaande actuele wetenschappelijke literatuur betreffende de hoofdstukken I 16 - II 5, waaruit wordt geconcludeerd dat de recente literair-kritische methoden nieuwe wegen van bestudering open leggen. Wij sluiten in dit onderzoek hier bij aan, wanneer we met behulp van literaire kritiek de vragen naar het bestaan, de ontwikkeling en de omvang van de verhalencycli over Saul en David beantwoorden.

In Deel I, hoofdstuk 1.1., wordt de viervoudige presentatie van David in I 16 en I 17 nader bekeken (I 16:11 vv.; I 16:18 vv.; I 17:12 vv. en I 17:55-58). Op grond van de bestudering van I 17 komen wij tot de conclusie dat wij te maken hebben met een tweetal onafhankelijke verhalen in I 17, die zijn samengevoegd en bewerkt, en later nogmaals zijn bewerkt. Wij noemen deze verhalen het Filistijn-verhaal-A (van de hand van de auteur-A) en het Filistijn-verhaal-B (van de hand van de auteur-B) en de herbewerkers de R II (de Redactor II) en de R III (de Redactor III). Vervolgens wordt ook in I 16 de neerslag van de activiteiten van twee van de vier, zojuist vermelde, auteurs/herbewerkers gevonden.

In hoofdstuk 1.2. worden voorts I 18 - I 19 - I 20 onderzocht op de mogelijkheid of ook hier een vervolg op de respectievelijke fasen van schrijven en herbewerken gevonden kan worden. Dit blijkt het geval te zijn en vooral in I 18 levert de verdeling van de verzen over de verschillende auteurs en herbewerkers een verhelderend beeld op. In I 19 en I 20 blijkt dat de twee verhalen, die veelal als elkaars parallel gezien worden (I 19:1-7 en I 20), aan twee verschillende auteurs moeten worden toegeschreven.

In het korte hoofdstuk 1.3. worden, naar aanleiding van deze bevindingen, twee documenten (A en B) gepostuleerd, alsmede twee herbewerkingslagen (de fasen II en III), van de hand van respectievelijk de auteur-A en de auteur-B, en de R II en de R III.

Met deze hypothese als uitgangspunt worden in de hoofdstukken 1.4. en 1.5. I 21, I 22 en I 23 behandeld. Eens te meer wordt

duidelijk dat het document-B een verhalencyclus over Sauls neergang is en het document-A een verhalencyclus over Davids gang naar de troon van Juda en Israël. Hierbij blijkt eveneens dat deze beide personen in de andere documenten een minder belangrijke rol spelen. In het document-B is David een eenling, die voor de auteur-B voornamelijk van belang is om aan te tonen hoe diep Saul gezonken is. In het document-A is Saul voor David één van de te overwinnen hindernissen op zijn weg naar de troon. In hoofdstuk 1.6. concentreert de studie zich eerst op het document-B, waarvan het begin wordt aangegeven in I 11 en waarvan het eind wordt gevonden in I 31 (daarnaast worden ook de tekst-gedeelten, die tot het document-B behoren in I 13 en I 14, aangeduid). Dan wordt het verhaal in I 28 als het voorlaatste van het gereconstrueerde document-B aangewezen. Dit verhaal over de dodenraadpleging te Endor wordt behandeld (de inhoud komt in paragraaf 2.4.3. aan de orde) en het wordt vergeleken met het 'parallel-verhaal', I 25, uit het document-A. De verhalen blijken in de vorm, die de auteurs A en B er aan gaven, een soortgelijke structuur gehad te hebben, die vergelijkbaar is met de structuur die wij ook in I 17-A en I 17-B gevonden hebben. Bij de behandeling van I 23/I 24-A en I 26-B blijkt vervolgens dat ook deze verhalen qua opbouw opmerkelijke overeenkomsten vertonen met deze vier verhalen. De structuur kent een voorbereiding (met de presentatie van de dramatis personae), een eerste hoogtepunt en een tweede hoogtepunt (in de zes bestudeerde verhalen is één van deze hoogtepunten een gesprek en het ander de handeling), en tenslotte de afsluiting. Naar alle waarschijnlijkheid treffen we hier een vertelstructuur aan uit de tijd waarin de auteurs A en B leefden.

In hoofdstuk 1.7. komen de verhalen in I 23/I 24 en I 26 aan de orde. Deze verhalen zijn vaak als een doublet gezien; door hun oorspronkelijke omvang (als verhaal-A en verhaal-B) te reconstrueren wordt duidelijk dat we met twee verschillende verhalen te doen hebben, die, door hun afwijkende optiek en inhoud, elk aan één van de beide documenten dienen te worden toegeschreven. Met de toewijzing van I 26 aan het document-B wordt de bestudering van dit document afgesloten. In vervolg komt slechts de reconstructie van de voortzetting van document-A voor. In hoofdstuk 1.8. komt de zogenaamde Ziklag-cyclus in I 27 - I 30 aan de orde; we treffen ook hier bepaalde elementen uit de herbewerkingslagen fasen II en III aan. Ook in dit zelfstandige onderdeel van het document-A blijken de herbewerkers R II en R III werkzaam te zijn geweest. Voorts vinden we enig feitenmateriaal over David (in I 27:7), dat verbonden is met meer van dergelijk materiaal in II 2:10-11/II 3:2-5 en II 5:4-5, 13-16. Door deze teksten wordt het totaal van de verhalen een bepaalde indeling en structuur gegeven. Iets soortgelijks doet zich voor bij de orakelraadplegingen, die we in hoofdstuk 1.9., bij de behandeling van II 1 en II 2:1-7, opnieuw aantreffen. Ook deze markeren (in I 23:2, 4, 10 vv.; I 30:8; II 2:1 v.; II 5:19, 23) belangrijke momenten in het verhaal over het leven van David.

In hoofdstuk 1.10. behandelen we de David-Ishbaäl-cyclus (II 2:8 - II 4), een intrigerende beschrijving van allerlei manipulaties in de hofkringen van David en Ishbaäl. Meer dan eens wordt duidelijk dat de R II de tekst hier intensief heeft herbewerkt om zo zijn geheel eigen opvattingen in het verhaal te kunnen verwerken.

In hoofdstuk 1.11. wordt dan het afsluitende verhaal, uit II 5, van het document-A nader bekeken en geven we een reconstructie van de volgorde, die de hier in II 5 aangetroffen pericopen in het document-A hadden. De slotzin van het document-A luidt "En David nam steeds toe in grootheid" (II 5:10a). Hieraan zijn voorafgegaan de beschrijving van de koningszalving, de definitieve gevechten met de Filistijnen en de verovering van Jeruzalem.

Hoofdstuk 1.12. bevat een beschrijving van de inhoud van de documenten A en B en de herbewerkingslagen fasen II en III. De opzet van de auteur-B is in zijn verhalencyclus te vertellen hoe het kwam dat Saul, die toch zo begeistert begon, kon afzakken tot een bangeling en mislukt koning. De dramatis personae in het verhaal zijn vooral ter illustratie van deze afgang van Saul opgevoerd. De ondergang wordt uitgedrukt in een toenemende agressie van Saul -verklaard door de boze geest- en in de overdracht van de koninklijke waardigheid -met motieven als kledingen de speer-. Het document dateert uit de eerste tijd van Davids koningschap en dient als verdediging van het koningschap van een Saulide.

Globaal schrijven we aan document-B toe: I 11; I 13:1b-2, 16-18, 23; I 14*; I 16:15-23; I 17-8; I 18:3-4, 6-8, 10-12a, 13-14a; I 19:9-10, 19-24; I 20:1-3, 18-39; I 21; I 22:6-18; I 26; I 28:4-25; I 31.

Het document-A omvat globaal: I 17-A; I 18:2, 9, 17a, 19-20, 22-27, 28b, 29b; I 19:1-7, 11-18a; I 22:1-5; I 23:1-14a, 19-26; I 24:4-10*, 12, 15, 17, 23b; I 25:2-20, 23a, 24a, 25a, 27, 35-37, 39; I 27:2-3, 5-6a, 8-10, 12; I 28:1b-2; I 29:1-4, 6-11; I 30:1-6a, 8-10a, 11-20, 26-31*; II 1:1b-4, 11-12; II 2:1-4a, 8-9ab, 12-17, 24-28a, 29-31, 32b; II 3:12a, 14-16, 20, 21b, 22-27b, 31-36; II 4:1a, 2a, 5-6, 7c, 8a, 12; II 5:3, 17-23*, 25*, 6-9*, 10a.

Het hoofdthema van de auteur-A is het legitieme koningschap van David. Argumenten hiervoor zijn: David is de enige overgebleven kandidaat, hij is een held en wordt door iedereen bemind. Van negatieve trekken wordt David door de auteur-A vrijgepleit. Het document-A dateert uit de latere tijd van Davids koningschap -te denken valt aan de opstand van Absalom- en de plaats van ontstaan is het hof van David te Jeruzalem. De herbewerkingslaag fase II, die voor een groot deel uit losse zinnen bestaat, waarmee de R II de beide documenten heeft gecombineerd en heeft getracht op één lijn te brengen, doet in feite het Opkomstverhaal van David ontstaan. De R II is een partisaan van David (en de davididen); hij idealiseert David sterk en meet hem al de eigenschappen, die een goed koning nodig heeft, toe. Deze pro-David tendens heeft tot gevolg dat alle andere dramatis personae bij hem in de schaduw komen te staan en Saul zelfs de 'schurkenrol' krijgt toege-

wezen. De lezers moeten door dit verhaal tot het inzicht komen dat zij maar beter de kant van David (davididen) kunnen kiezen. Dit geeft aan dat de datering in de tijd van de splitsing van het rijk onder Rehabeam waarschijnlijk is. Mogelijk is de auteur iemand uit de kringen of de familie van Abjathar. De herbewerkingslaag fase III, die eveneens uit kleine tekst-invoegingen bestaat -afgezien van I 16: 1-13-, heeft van het profaan historiografische werkstuk van de R II een theologisch epos gemaakt. Door deze herbewerkingslaag heeft de tekst tal van verbindingspunten met teksten buiten I 16 - II 5 gekregen, hetgeen wellicht impliceert dat het OV fase III nimmer zelfstandig heeft bestaan. Het gaat de R III er in zijn herbewerkingslaag om aan te geven dat David door God zelf was aangewezen koning over Israël te worden en dat God grote daden verrichtte terwille van zijn knecht David. Deze lofprijzing op de door JHWH gewilde koning dateren we in de proto-deuteronomistische periode (rond 700-640 v. Chr.), in een tijd waarin de discussie tussen mensen die uit het Noordrijk gevlucht waren en de autochtonen te Jeruzalem over de legitimiteit van het davidische koningshuis werd gevoerd.

In Deel II volgt dan de uitwerking van bepaalde theologische noties, die in vijf hoofdstukken is ingedeeld: 2.1. Ontmoeten van God; 2.2. Gods handelen; 2.3. Gods aanwezigheid; 2.4. Gods spreken; 2.5. Samenvatting.

In hoofdstuk 2.1. worden de Godsaanduidingen, Elohim en JHWH, behandeld. Eerst worden de verwijzingen naar vreemde goden aan de orde gesteld (in 2.1.1.), vervolgens bestuderen we het voorkomen van de Godsaanduidingen van Israëls God bij de auteurs/herbewerkers (in 2.1.2.). Er wordt dan een aantal voorbeelden van bijzonder gebruik van de Godsnaam gegeven, wanneer in 2.1.3. genitief-verbindingen, het verbond, de persoonlijke verhouding tussen JHWH en David en de JHWH-oorlog terminologie aan de orde komen. Met deze theologische noties krijgen we enig zicht op de inhoud van de visies van de diverse auteurs/herbewerkers; waarbij wel duidelijk wordt dat het theologisch taalveld van vooral de R II uitermate beperkt is en het woordgebruik in de oudste fasen vaak formuleachtig is. Pas in fase III kunnen we van breder uitgewerkte theologische gedachten spreken, wanneer de bijzondere band tussen JHWH en David veel aandacht krijgt en David het concentratiepunt van JHWH's betrokkenheid wordt gemaakt.

In hoofdstuk 2.2. worden de begrippen rond Gods handelen nader bestudeerd. Duidelijk wordt dat we hier vooral te maken hebben met formuleringen van de R III. In dit hoofdstuk komt de vermelding van JHWH aan de orde, wanneer Hij in de eerste persoon sprekend wordt opgevoerd; alsmede datgene wat mensen over God te zeggen hebben en de werkwoorden die betrekking hebben op 'in de macht geven', 'redden' en 'handelen van God als rechter'. Met zulke begrippen is een consistente theologische visie door de R III geconstrueerd, waarin hij de bijzondere aandacht, die JHWH voor David heeft, omschrijft.

Het volgende hoofdstuk 2.3. bevat een veelheid van noties gegroepeerd rond het thema 'Gods aanwezigheid'. We komen hier,

anders dan in hoofdstuk 2.2., in aanraking met gedachten over God, die wel zijn betrokkenheid bij het menselijk gebeuren inhoud geven, maar die geen concrete daden omschrijven. Toch is dit onderscheid niet immer zo scherp te maken, hetgeen blijkt uit de behandeling van een begrip als 'geest'. Andere noties, die aan de orde komen, zijn 'Gods wijken van iemand' en 'Gods zijn met iemand', 'vrede', 'zegenen', eed- en zweerformules en 'zalven'. Voor een aantal begrippen geldt dat er, wat de inhoud betreft, tussen de fasen van bewerking nauwelijks interessante verschillen bestaan; andere begrippen komen slechts bij de R III voor (zo bij voorbeeld 'zalven') en hebben een uitgesproken theologische betekenis.

In hoofdstuk 2.4. wordt vervolgens het zeer belangrijke thema van het spreken van God behandeld. Hier komt aan het licht een zeer opvallend verschil tussen de wijze van denken van de auteurs A en B en de R II enerzijds, en de R III anderzijds. In de oudste fasen is God degene die reageert op vragen van mensen - die meestal gesteld werden via orakelmiddelen (2.4.1.2.) -; in fase III is God echter degene die zelf initiatieven neemt tot spreken en handelen. Het verhalencomplex in I 16 - II 5 wordt door de R III dan ook uitgebreid met allerlei uitspraken van en over God, waaruit opnieuw blijkt dat hij er zeer veel belang aan hechtte Davids koningschap religieus te legitimeren.

Dit hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf (2.4.3.), die een inhoudelijke bestudering bevat van het verhaal in I 28, de dodenraadpleging te Endor. Hieruit wordt de conclusie getrokken dat het voor de auteur-B en de R II niet vreemd was dat een dodengeest een voorspelling deed. Deze wijze van communiceren was vermoedelijk wel bekend, echter van de oudste tijden af niet religieus aanvaard. De R III tracht dan ook door veranderingen in de formulering het voorspellende karakter van de uitspraak van de dodengeest te verdoezelen.

In hoofdstuk 2.5. wordt tenslotte een samenvatting van de theologische noties gegeven, alsmede een overzicht van de theologische visies van de auteurs en herbewerkers.